

Histo-visie

Hasselt vestingstad

Bronnen:

F.W. Schmidt, 'Hasselt, een handelsstadje in de schaduw van Zwolle', in: *OHB 2007 Ontstaan van de steden in Overijssel* (Zwolle 2007) 95 - 100.

W. Nagge, *Historie van Overijssel* (Zwolle 1915) Deel 1, 416 en verder. Deel 2, 62-64, 123-125.

Stadregt van Hasselt (Zwolle 1883) 24.

J.F. Benders, *Hasselt in 1521: een Overstichtstadje in de greep van Hertog van Gelre* (doctoraal scriptie Groningen 1992).

F.W. Schmidt, *De bevolking van Hasselt van begin zestiende eeuw tot en met begin negentiende eeuw* (M.O. scriptie, Dronten, z.j.) 10.

Inleiding

Bij middeleeuwse steden denkt men al snel aan ommuring en poorten. Het hoorde bij een stad die stadsrechten had verworven. Met de ommuring onderscheidde men zich niet alleen van het platteland, maar hield men tevens gespuis buiten de wallen en kon men zich beschermen tegen vijandelijke aanvallen. Voor aan het water gelegen steden kwam er nog een argument bij. Met muren kon men zich ook tegen het water beschermen. Zo kende de eerste stadsmuur van Elburg een hoogte van een meter dertig. Het is ook deze laatste genoemde functie die het langst heeft stand gehouden. Want nog in de jaren dertig van de vorige eeuw heeft men in Hasselt nog een stuk van de stadsmuur intact gehouden om daarmee

het Zwartewater buiten de deur te houden. In die tijd was deze rivier nog een getijde rivier en kon ze bij hoog water voor de nodige overlast zorgen. Pas na de aanleg van de Afsluitdijk verviel dit gevaar. Nog altijd zijn de restanten van de stadmuur aan de kadezijde te herkennen.

In de middeleeuwen eiste de ommuring van een stad een enorm kapitaal. Soms werden boetes daarvoor benut, zo kon iemand die een Schepen of Raad van Hasselt bedreigde veroordeeld worden tot het betalen van 20.000 grote stenen, die dan ook nog in Hasselt afgeleverd dienden te worden.

Stadswording

Hasselt heeft haar ontstaan te danken aan de aanwezigheid van een langgerekt rivierduin langs het Zwarte Water. De hoogte ervan

bedroeg ongeveer één meter zestig boven NAP. De huidige Hoogstraat en de Ridderstraat zijn op dit duin aangelegd. In het verlengde van de laatstgenoemde straat bevindt zich het Eiland.

De eerste, nog bestaande vermelding van de nederzetting werd gedaan in 1227. Aangenomen wordt dat in 1252 Hasselt van bisschop Hendrik van Vianden stadsrechten heeft gekregen. Het vermelde jaartal is een aanname, want de oorspronkelijke stadsbrief ontbreekt.

Geleidelijk aan kon de stad uitgroeien tot het economisch, juridisch en religieus centrum van het al maar groeiende omliggende ontginningsgebied. Daarnaast nam door de verbeterde bevaarbaarheid van het Zwartewater na de dertiende eeuw de betekenis van Hasselt als handelsstad toe.

De handel beperkte zich aanvankelijk tot landbouwoverschotten. In de veertiende eeuw kwam er handel in hout en ossen bij. Ook vond er

Plattegrond van Jacob van Deventer (midden zestiende eeuw). De ommuring is hier duidelijk te zien. Opvallend is dat de buitenste gracht een groenstrookje bevat. Herkenbaar zijn: het raadhuis, de kerk, het Heilige Geestgasthuis, het Mariaklooster en de Heilige Stede. De poorten van de stad zijn eveneens aangegeven: De Enkpoort, de Venenpoort en de Veerpoort. Daarnaast zijn er z'n vijftien rondelen te zien. Op deze plattegrond is ook te zien dat in het noorden van de stad straten lagen die het oosten met het westen verbonden [Scheidsteeg en Apothekersteeg]. Deze zijn later verdwenen. Al zien we op een uit 1795 daterende kaart de laatst genoemde steeg nog wel ingetekend. Alleen een stuk dat nu deel van de Kalverstraat uitmaakt is ongeschonden gebleven. In het noordelijk deel van de derde uitbreiding ligt een bouwwerk waarvan de betekenis niet duidelijk is, maar wel met blauw is aangegeven en dus een bouwwerk van enige importantie moet zijn geweest. Waarschijnlijk was dit het huis van de schout Arend Muller. Later woonde hier de schout Keppel. Zichtbaar is ook het linksonder gelegen bruggenhoofd. Een restant van een poging waarbij Hasselt geprobeerd heeft een brug over het Zwartewater te slaan. Daarmee zou ze het verkeer van en naar Zwolle kunnen controleren. De eerste poging dateert uit 1522. Hasselt vormt dan met Steenwijk en Oldenzaal één van de nog overgebleven steunpunten van de toenmalige bisschop Filips van Bourgondië. Zwolle was toen overgegaan naar de Gelderse partij. Vandaar dat de bisschop geen moeite ermee had om met de bouw in te stemmen. 'Zodat alle kooplieden en schepen met proviand beladen zullen *strijken en aanleggen* en niet mogen voorbij varen zonder goedvinden van de stad.' In 1524 na het overlijden van bisschop Filips maakte die Zwolle een eind aan die verbintenis en keerde terug naar het bisschoppelijke bestuur. Die overstap luidde ook de afbouw van de brug in. In genade aangenomen werd ze gepaaid met de inwilliging van haar verzoek om Hasselt te gelasten de brug af te breken. De Hasseltenaren waren niet bereid aan dit bevel gevolg te geven. Van elders afkomstige timmerlieden moesten er aan te pas komen om de klus te klaren. Ze werden tijdens hun werkzaamheden bekogeld door stenen gooïende kinderen en vrouwen. Ook de nieuwe landsheer Karel V was niet genegen om Hasselt toestemming te verlenen de brug af te bouwen. In 1535 staakte Hasselt het verzet. Een deel van de brug heeft men blijkbaar als bruggenhoofd laten staan. Toen tien jaar later de landvoogdes Maria van Hongarije Hasselt aandeed, deed zich een nieuwe kans voor. Maar de magistraat verzuimde op dat moment haar te verzoeken met de afbouw in te stemmen. Een nadien ingediend schriftelijk verzoek stuitte op een afwijzing. Nog eenmaal ondernam Hasselt een poging. Alva die in 1569 naar het noorden op weg was om de zegenvierende troepen van de broers van Willem van Oranje te verslaan, werd gewezen op de mogelijke strategische waarde van de brug. Voor het verplaatsen van de troepen zou het een uitkomst zijn. De oversteek over het Zwartewater zou sneller kunnen plaatsvinden. In 1570 viel echter met de weigering van Alva definitief het doek. Toch speelde de brug een blijvende rol. Op de uit 1672 daterende ets vinden we haar wel ingetekend. De maker gebruikte voor werk oude kaarten. En zo zal hij ook de kaart van Van Deventer en mogelijk zal hij ook een uit de zestiende eeuw daterende kaart hebben gekend. Eigen interpretatie leidde tot deze niet geheel correcte weergave.

mercie bedreven, zij het in bescheiden mate en meestal in samenwerking met andere steden. Op zee vinden we de Hasseltenaren niet terug. Althans sporen ervan ontbreken. Wel weten dat Hasseltenaren tot in het Noorse Bergen zijn doorgedrongen. Toch zal de handel vooral richting landinwaarts hebben plaatsgevonden. De stad behoorde in het Oversticht samen met Steenwijk en Oldenzaal tot de belangrijkste bijsteden van de Hanze. Zo werd ook Hasselt genoemd in het in 1369 gesloten vredesverdrag met Waldemar van Denemarken.

De verbreding van de economie, die plaatsvond in een periode waarin ook het landbouwareaal door de inpoldering van Mastenbroek (1364) verder werd uitgebreid, leidde ertoe dat de bevolking van de stad toenam. En de nederzetting groeide mee. De kern ervan werd gevormd door de Markt. Hier kwamen de Hoogstraat en de Ridderstraat op uit. Beide straten lagen zoals eerder vermeld op het rivierduin. De eerste woonkern moet dus een lang lint gevormd hebben. De tweede uitleg van de stad, die in de veertiende eeuw plaatsvond, laat dan ook een veel planmatiger stratenpatroon zien. Dit deel, dat "Nije Stad" werd genoemd, was gelegen tussen het rivierduin en de binnengracht. Na de tweede stadsuitbreiding in de veertiende eeuw maakte het rurale karakter meer en meer plaats voor een stedelijk beeld. De stad werd omgeven door grachten, wallen en muren. Muren die zoals gezegd eveneens als waterke-

overslag plaats van Bentheimer zandsteen. Hasselt was lid van de

Hanze en in die hoedanigheid werd ook internationale com-

Opgraving van de Veerpoort. Duidelijk zijn de twee flankerende torens te zien.

ring fungeerden

In het begin van de vijftiende eeuw vond een derde stadsuitleg plaats; nu in oostelijke richting. Deze omvatte het gebied tussen de huidige Heerengracht/Baangracht en een ringvormig daar omheen gelegen tweede gracht. Toen kon ook van een echte vesting worden gesproken, want de stad werd sindsdien omringd door grachten, wallen en bakstenen muren. Begin vijftiende eeuw bezat Hasselt alle potenties om zich verder te ontwikkelen. Hoewel in de vijftiende eeuw nog van groei kon worden gesproken, viel daarna de motor stil. Zowel in economisch als in religieus opzicht nam de stad in betekenis af. De ambities moesten worden bijgesteld. De verwachte bevolkingsgroei bleef uit. De in het begin van de vijftiende eeuw gerealiseerde stadsuitbreiding is tot de negentiende eeuw altijd een relatief dun bewoond gebied gebleven. Hoewel ze een derde deel van het bebouwde deel vormde, woonde in het begin van de zeventiende eeuw nog geen twintig procent van de bevolking in deze nieuwe woonwijk.

Nog eenmaal nadien vond uitbreiding plaats, de vierde dus. Twee eeuwen na de derde uitleg werden in het begin van de zeventiende eeuw op last van de

opkomst van nieuwe wapens zoals kanonnen maakte een dergelijke aanpassing nodig. Muren waren tegen deze verdragende en krachtige wapens niet bestand. Aarden wallen wel.

Belegerd door Gelre

Hasselt is verschillende malen belegerd geweest. In 1521 en 1522 werd het door Gelre belegerd. In het eerst genoemde jaar wist men de aanval nog af te slaan. Gelderse troepen met steun van de met Hasselt concurrerende en naar Gelre overgelopen stad Zwolle pleegden een aanslag op de stad. In de ogen van de Zwollenaren poogde Hasselt met de bouw van hun brug de toegang tot Zwolle te controleren. Door Hasselt in Gelderse handen te laten vallen, kon het Zwartewater door de Zwollenaren weer vrijelijk bevaren worden.

Voor de Enkpoort meerde daartoe een tweetal schepen met soldaten aan. De militairen probeerden de kleine poort met breekijzers te openen, maar inmiddels was de bevolking van Hasselt door klokgelui in het geweer gekomen. De aanvallers werden met bussen bestookt en

moesten de aftocht blazen. Bij deze aanval vielen verscheidene doden aan Gelderse kant en werden velen van hen krijgsgevangen gemaakt.

Een week later werd een tweede poging gewaagd, maar nu kwam de aanval van de overzijde van het Zwartewater. Met geschut werd vanaf de plek waar het veer gelegen was de stad onder vuur genomen. Zo'n 150 schoten werden gelost. Niet zonder succes. Een muurtoren raakte zo zwaar beschadigd dat ze instortte. Maar een tweetal stormlopen van vijandige zijde mislukte. De verdedigers weerden zich kranig. Bovendien had de stad uit het bevriende Kampen een 55-tal bussers ingenomen. Toch zou de stad de aanvallen alleen niet blijvend kunnen weerstaan. Er werd wederom hulp van Kampen ingeroepen. Niet tevergeefs, want een leger van zo'n duizend Kampenaren met steun van een legertje boeren uit het Land van Vollenhove wist de vijand te verjagen. Men had het kamp hals over kop moeten verlaten 'latende haer gebraden bij de vuire liggen'. Blijkbaar hadden de aanvallers steun vanuit de stad Hasselt gekregen, want na de aanval werden enkele collaborateurs bestraft.

Door een blokhuis bij Genemuiden te bouwen probeerden de Geldersen Hasselt economisch op de knieën te krijgen. Een legertje vanuit Hasselt om deze post te veroveren werd door de mannen van Karel van Gelre en

Zwollenaren verslagen. Zo'n veertig Hasseltenaren vonden hierbij de dood en honderd soldaten werden hierbij gevangen genomen. In 1522 trad de landsheer Phillips van Bourgondië op. Met hulp van Deventer en Kampen werden de Geldersen tot overgave van het blokhuis gedwongen. De Hasseltenaren mochten daarna de versterking afbreken. De restanten werden door hen in brand gestoken.

Uit bovenstaande blijkt dat Hasselt naast de Enkpoort ook een Veerpoort en een aantal kleinere poorten bezat. Daarnaast kende Hasselt dan nog de Veenpoort.

Mocht in 1521 de aanval van de Gelderse nog zijn afgeslagen in 1527 kwam de stad via een list toch nog in handen van de Hertog. In augustus van dat jaar lag voor de stad een rijnschip afgemeerd. Om zes uur 's morgens gingen de poorten open en de dienaar van de schout wilde de lading van het schip inspecteren. Toen hij vroeg wat de lading was werd hem verteld dat het Bentheimer steen was. Direct daarna werd door Mager Heinen, een van buiten de stad komende 'toevallige' bezoeker, geroepen: "Rijst op balast". Uit de buik van schip rezen ineens soldaten op. Zij sloegen de dienaar van de schout dood en overmeesterden de stad. Enkele huizen werden geplunderd, waaronder die van schout Mulert.

Met de verovering van Hasselt was de verbinding met het

noorden in Gelderse handen geraakt. De Hertog had hiermee zijn gebieden met zijn in het noorden gelegen steunpunten verbonden; zoals de stad Groningen.

Kaart uit circa 1575. Maker Matteo Neroni. De brug staat hier deels afgebeeld. Ook het Molenpoortje [B] is hier aangegeven. Net zoals de stadsmuren aan de oostzijde. Prent lijkt veel op die van Van Deventer. Mogelijk heeft die ook als voorbeeld gediend.

Hasselt was dus zowel voor de bisschop als de hertog van grote strategische waarde. De landsheer, de bisschop van Utrecht, was echter niet in staat de hertog voldoende weerwerk te leveren. In Overijssel werd daarom steeds meer aangedrongen op het overdragen van de wereldlijke macht aan Karel V. Schout Lubbert Mulert, die in 1527 vervangen was door Mager Heinen, was één van hen. Zijn handtekening staat ook onder de akte van soevereiniteits-overdracht.

De nieuwe landsheer liet er geen gras over groeien en gaf zijn stadhouder, Schenck van Toutenburg, opdracht Hasselt te heroveren. Hij verscheen met drie legers en de nodige

artillerie [veertien kanonnen en drie kartouwen] voor de poorten van de stad. Twee schipbruggen vormden de onderlinge verbinding tussen de legers. Al spoedig gaf na de eerste serie

schoten, waarbij een bres in de muur werd geschoten, de bezetting zich over. Een onderweg zijnde Gelders ontzettingsleger bestaande uit 400 ruiters en 3.000 soldaten onder leiding van Maarten van Rossum kwam te laat. Zijn leger trok zich daarop terug op Zutphen.

De beschadigde muren werden hersteld. Vervallen muur gedeeltes opgeknapt en daar waar nodig werden de verdedigingswerken aangepast.

In handen van Oranje

Zo'n veertig jaar later voelde Overijssel evenals Gelderland zich door de krijgsverrichtingen van graaf Willem van den Bergh overvallen. In juli en augustus 1572 eiste hij uit naam van zijn

F.A. Ebbinge Wubben, 'Aanslag op de stad Hasselt door de Spaansgezinden', in: *OA* 1852.

H.W. van Soest, 'Het kerspel van den H. Stephanus te Hasselt en zijn H. Stede', in: *AAW* 1915.

F. Westra, *Nederlandse ingenieurs en de fortificatiewerken in het eerste tijdperk van de Tachtigjarige Oorlog, 1573 — 1604* (1992).

M.D.J. Klomp, 'Hasselt', in: Stichting Menno van Coehoorn, *Atlas van historische verdedigingswerken in Nederland. Overijssel en Gelderland* (Utrecht 2019) 141—146. Hasselt Historiaal.

Zie: www.histovisie.nl.

Historische biografie van Hasselt.

Hierin een overzicht van de relevante artikelen in het hoofdstuk: Verdediging.

F. A. Ebbinge Wubben, *Geschiedenis van het beleg der stad Hasselt in den jare 1657* (Zwartsluis 1861).

F.W. Schmidt, "Te laate genodigt of in't geheel vergeten." *De positie van Hasselt en Steenwijk binnen het bestuur van het gewest Overijssel 1621-1795* (Kampen 2001).

M.W. Berkhoff, *Die saecke der Stadt Hasselt* (Groningen 1998, ongepubliceerde doctoraalscriptie).

J. Augusteijn, *Historische plattegronden van Nederlandse steden. Overijssel 9.1. De steden van noordwest-Overijssel* (Alphen aan den Rijn 2002) 47-54.

J. Mooijweer, W. Coster, *Uit den ash kolk der vergetelheid* (Kampen 2003).

GAH, OA, inv.nrs. 752, 753, 755, 756, 759, 761, 762, 763, 764, 765

zwager Willem van Oranje Kampen op. Na een korte belegering gaf de stad zich over. De omliggende steden kregen het nu benauwd. Hasselt dat niet over voldoende militaire middelen beschikte, achtte zich niet in staat een belegering met succes te kunnen doorstaan. Toen uiteindelijk de invallers op capitulatie aandrongen, besloot de magistraat gezien de zinloosheid van verzet zich zonder slag of stoot aan de oprukkende troepen van de prins over te geven. De overgave ging echter niet bepaald van harte. Het merendeel van de bevolking ervoer de komst van de geuzen helemaal niet als een bevrijding. Alleen zij die de nieuwe geloofsrichting waren toegedaan - en dat was een minderheid - stelden hun aanwezigheid werkelijk op prijs. In Hasselt werd eind oktober predikant Henricus Middelstorp verwelkomd. Lang duurde overigens zijn aanwezigheid niet. In november van dat jaar heroverden de Spanjaarden Zutphen. Van de bloedige wijze waarop ze hier vervolgens hadden gehandeld, ging zo'n grote voorbeeldwerking en dreiging uit, dat graaf Van den Bergh en met hem de prediker ijlings afreisden. De magistraten van de thans weer openliggende steden haastten zich daarop afgevaardigden naar Don Frederik te zenden om zich te onderwerpen. Tot opluchting van de fervent katholieke Lubbert Mulert en van Claas Cotgen werd hen na een voetval genade en ver-

giffenis geschonken. Wel moest de stad accepteren dat de komende keur onder toezicht van commissarissen van de koning zou worden verricht, opdat alleen goede en loyale katholieken tot de magistraat zouden worden toegelaten. Als gevolg hiervan moesten in Hasselt Jan Coninck en Johan ter Linden hun magistraatsplaats afstaan.

Erger was dat de stad tot 1576 gebukt ging onder de lasten die de inkwartiering van een Spaans garnizoen met zich meebrachten. Daarbij kwam dat de lokale economie in diezelfde periode te lijden had van de geuzen die de Zuiderzee onveilig maakten.

Spaans of Staats

Na het vertrek van de Spanjaarden had Hasselt geen zin in een nieuwe bezettingsmacht. Zorgvuldig laveerde het stadsbestuur tussen de Spaanse en Staatse kliffen. Gemakkelijk was dat niet want in de omgeving waarde volop oorlogsgeweld. Zo veroorzaakte de aanwezigheid van Engelsen in Staatse dienst in 1580 in Genemuiden een humanitaire en economische ramp. In drie maanden tijd stierven er 450 inwoners. Vele ingezetenen vluchtten voor een veilig onderkomen naar Hasselt. Daarnaast werd het platteland geteisterd door de huurlingen van de drankzuchtige Hohenlohe, die aan Staatse zijde vocht. In Mas-

Na de verovering kwam Hasselt in Staatse handen. Hasselt was toen niet alleen van belang vanwege de doorgang naar het noorden, maar ook als frontierstad. Zou Hasselt in Spaanse handen vallen dan zou Friesland over land afgesloten zijn van de rest van de jonge Republiek. Vandaar dat de Generaliteit van mening was dat Hasselt moest uitgroeien tot een sterke vestingstad. Adriaan Antonisz kreeg opdracht daar plannen voor te maken. Hij maakte bovenstaand ontwerp.

Het is echter niet volgens deze tekening uitgevoerd. Een bastion aan rivierzijde is nooit gerealiseerd. Terwijl aan landzijde juist een bastion extra werd aangelegd. Het Fortij bruggetje [eind van de huidige Gasthuisstraat] ligt er volgens deze plattegrond dan al niet meer. Het gelijknamige poortje is al in 1560 verdwenen.

tenbroek is de nood zo hoog dat de boeren eigenhandig optreden. In 1580 overvallen ze met 300 man een kamp en slaan 200 ruiters en voetknechten dood. Zelf hebben ze 30 man te betreuren. Hun motto was in hun vaandel te vinden: een halve dop van een leeg ei en een zwaard. Voor Hasselt was het duidelijk: van vriend of vijand viel evenveel

te duchten. Het was zaaks om plunderende soldaten buiten de muren te houden. De Staatsen legden deze opstelling als Spaansgezind uit. Zij zagen in Hasselt een rooms-katholieke enclave. Op de vlucht zijnde nonnen, zoals die van het Zwartewaterklooster en die van Dikninge vonden in de stad on-

derdak.

Van Staatse zijde ontstond steeds meer de behoefte de stad in te nemen. Op 26 oktober 1582 vielen bij het openen van de Enkpoort een drietal vendels met 50 soldaten onder leiding van Wolter van Doorninck, Nicolaas van Haarlem Krom van Steenwijk de stad binnen. De huizen van Lubbert Mulert en die van Johannes van Wilp werden geplunderd. Evenals de kerk, het klooster en de bedevaartskapel. Hebben de beelden de kerk 'uigtgegooijt' en de 'onroomsche preeke ingevoert.'

Zoals gebruikelijk werden de militairen bij de bevolking ingekwartierd. Voor de meesten inwoners was dat geen pretje. Soldaten waren nogal veeleisend en als ze hun zin niet kregen konden zij zo nodig hun woorden met wapens kracht bij zetten.

Daar stond wel een vergoeding tegenover, maar die kon de werkelijke kosten meestal niet dekken. Van de bewoners die niet belast waren met inkwartiering werd serviesgeld gevraagd. Met de opbrengst ervan werden de inkwartieringskosten bestreden.

Vreemde troepen in de stad waren om die redenen niet echt welkom.

Bovendien werd men hierdoor een niet gewenste oorlog binnengezogen. Nu men in Staatse handen was lag het voor de hand dat er de tegenpartij hierin niet zou berusten.

In oktober 1584 vond dan ook een poging van Spaanse zijde plaats om met hulp van een

groep katholieken van binnen de stad, Hasselt te heroveren. Dit mislukte. Al eerder waren pogingen daartoe ondernomen. Zo werd Jacob Cornelisz ondervraagd omdat hij in Hoorn soldaten en ruiters heeft willen werven voor een aanslag op Hasselt. Een malcontente soldaat in Hasselt zou tevens in het complot zitten.

In november 1583 dringt Lephart Schulten op vermindering van het garnizoen aan. Er zijn in de stad teveel soldaten, wel 200 die zich straffeloos gedragen. De burgers zijn weerloos. Bovendien is hun aanwezigheid slecht voor de houthandel. Bovendien is er fikse schade aan de stadsmuren aangebracht wel voor 3.000 carolus gulden.. Er zijn wrijvingen tussen soldaten en ingezetenen en het omliggende platteland wordt leeggeroofd.

Twee jaar later gaat men gebukt onder slecht betaalde Engelse troepen.

Staatsgreep

De stad was nu in naam Staats, maar buiten Hasselt bleef men de magistraat verdenken van Spaans gezind te zijn daar de leden overwegend neigden tot het katholicisme. Het verzet tegen de aanwezigheid van vreemde troepen werd ook vanuit die context bekeken.

In 1586 werd Van den Cornput door Maurits tot hopman aangesteld. Toen hij niet alleen zich met militaire zaken wenste bemoeien, maar ook met het bestuur vond hij burgemeester Lephard Schulten tegenover zich. Van den Corput slaagde erin om in 1587 de burgemeester voor

altijd uit de stad te verbannen. Het resterend (katholieke) deel van de magistraat begon daarna zich nog feller tegen Van den Corput te verzetten.

De onderlinge verhoudingen werden zodanig, dat twee jaar later Van den Cornput samen met Willem Egberts de wet verzette en onwillige en van katholicisme verdachte burgers verving door protestanten. Daarna keerde in Hasselt de rust terug. Het garnizoen kon daarop met 200 man worden verkleind. Daarmee is aangegeven hoe belangrijk de stad voor de Staatse zaak was. Wie Hasselt bezat had toegang tot het noorden of kon deze toegang afsluiten.

Men moet daarbij wel bedenken dat Hasselt in die tijd frontierstad was. Groningen, Drenthe en een groot deel van Overijssel was in Spaanse handen. In Overijssel was een smalle in het westen liggende strook met Hasselt Kampen en Zwolle dat nog Staats was.

Deventer was door verraad in Spaanse handen geraakt. Hasselt was dus strategisch van belang. Verovering van Hasselt door de Spanjaarden zou Friesland van de rest van Nederland afsluiten.

Van den Cornput was bang dat de stad met zoveel malcontenten zou overlopen. Vandaar de staatsgreep. Hij riep met zijn ingrijpen wel de woedde van de Staten van Overijssel op.

Deze bemoeienis van de Staten met de nieuwe stadsregering werd door de met hulp van Van den Corput aangestelde nieuwe bestuurders niet in dank afgenomen. De irritaties liepen zodanig op dat toen in Overijssel

een nieuwe stadhouder moest worden gekozen, Hasselt niet voor Maurits koos, maar voor zijn Friese neef Willem Lodewijk.

Sommige Friezen hadden al eerder hun oog op de stad laten vallen. Met Hasselt zou men een belangrijke toegang tot het noorden in handen krijgen.

Temeer daar Steenwijk in Spaanse handen was geraakt. Overijssel vreesde echter dat Friesland op het hele gebied ten noorden van Hasselt aasde.

Hasselt had andere redenen om het met de Friezen aan te leggen. Met de overgang naar de Friese zijde kon een oud probleem worden opgelost. Friesland was bereid om met de stad een serviesverdrag te tekenen. Hierin verklaarde het dat het alle servieskosten voor zijn rekening zou nemen. Gezien de grote bezetting van Hasselt betekende dat voor de stad de bevrijding van een zware financiële last. Hasselt had daarnaast nog twee andere argumenten om zich van Overijssel af te keren. Men vond dat dit gewest haar kortte in haar rechten. Zo was de stad sinds 1581 niet meer voor de landdag uitgenodigd. Ook in de benoeming van Maurits tot nieuwe stadhouder was ze niet gekend. Bovendien hadden Ridderschap en Steden zich achttien morgen land in Mastenbroek toegeëigend. De landerijen hadden voorheen deel

uitgemaakt van de Heilige Stede. Hasselt vond dat deze goederen haar toebehoord en wilde de opbrengst aanwenden om de koster, de schoolmeester en de predikant te bekostigen. Het gewest echter had ze in 1582 verpand aan de drost van Vollenhove Johan Sloet in ruil voor voorgesloten gelden. Om het conflict te beëindigen wierp Maurits zich op als arbiter. In die hoedanigheid bezocht hij in 1590 Hasselt. Hij werd er rijkelijk onthaald. Maar successen werden niet geboekt. Een jaar later gelastte Maurits Hasselt het serviesverdrag met Friesland op te zeggen. Iets wat hij later in het jaar nog eens herhaalde.

De situatie veranderde in 1592. In dat jaar werden Steenwijk en Coevorden veroverd. Met de Friese stadhouder Willem Lodewijk was Maurits overeengekomen dat hij het serviesverdrag met Hasselt zou opzeggen in ruil voor de vesting Coevorden. Hier waren de Staten van Overijssel het weer niet mee eens, want zij rekenden Coevorden tot Overijssel. Uiteindelijk legden zij zich bij de uitruil neer. Tot een ontruiming van Friese troepen in Hasselt kwam het niet. Roorda die zich in Friesland tot opposant van Willem Lodewijk had ontwikkeld, lag dwars. Roorda was voorstander van de 'Groot Friese' gedachte. Hasselt kon zich daarin wel vinden. De stad bleef zich op Friesland oriënteren. Zo werd als opvolger voor Zigher ter

Steghe de Fries Siccama als secretaris benoemd. Maurits was zo woedend over het tegen Friesland blijven aanschurken van Hasselt, dat hij dreigde 'dese swacke stadt' met 'cartouwen' 'in ses uyren' te 'overweldighen'.

De hardnekkige houding van Hasselt werd mede bepaald door het feit dat het gewest Overijssel geen enkele toezegging ten aanzien van de rechten van Hasselt had gedaan.

Op 16 december 1593 reisden Johan Adriaansz Diederick Carstens en Wilhelm Egberts naar Den Haag om daar de zaak te regelen. Op 23 december kwam een verzoening tot stand tussen Hasselt en de Staten van Overijssel. Hasselt werd in haar rechten en privileges erkend. De 18 morgen land kreeg ze niet terug, maar wel de toezegging dat als alle andere middelen aangewend waren om de koster, schoolmeester en de predikant te betalen en men toch nog een tekort had, dat dan het gewest het verschil zou bijpassen. Wat de serviesgelden betreft zouden die voor rekening van de stad blijven, maar de kosten ervan mocht Hasselt aftrekken van de door haar af te dragen contributie aan het gewest.

Vesting Hasselt

De strategische betekenis van Hasselt had er ook toe geleid dat de Raad van State naast de legering van een sterk garnizoen de stad graag versterkt wilde zien. Al in 1583 wendde zij zich - zoals we zagen - daartoe tot de bekende vestingbouwer Adriaan Antonisz om met een

plan te komen. De versterkingen moesten zodanig zijn dat met een klein garnizoen de stad verdedigd kon worden.

Deze vooraanstaande vestingbouwer was in 1541 in Alkmaar geboren. Van oorsprong was hij landmeter. En daardoor nogal bedreven in wiskunde en geometrie. Hij werkte mee aan de aanleg van diverse fortificaties, zoals die van Naarden, Heusden, Coevorden en Bourtange. In 1582 werd hij burgemeester van Alkmaar. Een jaar later vond zijn eerste kennismaking met Hasselt plaats. Zijn in 1583 gemaakt ontwerp voorzag in de aanleg van een zevental bastions. Het plan week op een aantal punten af van het begin zeventiende eeuw gerealiseerde werk. Zo had hij aan de rivierzijde tussen de Pafraetsteeg [Meestersteeg] en de Veersteeg in nog een extra bolwerk gepland. Aan de landzijde daarentegen had hij het aan het eind van de Begijnensteeg uiteindelijk wel gerealiseerde Patersbolwerk niet in zijn schets opgenomen. In 1590 bezocht hij Hasselt om de voortgang te inspecteren. En ook in 1597 en 1599 bezocht hij de stad. In 1605 heeft hij opnieuw een plan voor de stad gemaakt. Een jaar later werd het in uitvoering genomen. De geraamde kosten bedroegen 35.000 gulden. [600.000 euro in 2018] De generaliteit zou de helft ervan voor haar rekening nemen, het landschap een kwart en de stad ook een kwart. De sponsors wilden de bezoekers van buiten Hasselt

ook wel laten weten wie deze kostbare vestingwerken bekostigd hadden. Zowel het wapen van de generaliteit, als die van het landschap en de stad pronkten boven de ingang van de Venepoort. In de jaren 1616 -1618 werd gebouwd aan de Buiten Enkpoort. In diezelfde periode kwam een bastion voor de Venepoort gereed en werd voor 5.000 gulden er een voor het aan het Zwartewater gelegen Galenpoortje aangelegd; het Schippersverdriet [ook wel Meijersbolwerk genoemd]. De bastions aan de rivierzijde waren alle van steen. De andere van aarde. In 1621 volgde de bouw van de Venepoort. Twintig jaar later [1642] werd de Kruittoren nabij de Enkpoort gebouwd. De poort zelf kende een opbouw van twee verdiepingen die boven de toegangspoort waren gelegen. De voorpoort van dit complex werd in 1643 al weer afgebroken. Ouder is de Veerpoort. Deze dateert van eind veertiende eeuw [1390]. Deze bestond uit een poort geflankeerd door twee ronde torens. Boven de poorttoegang stond een vierkant bouwwerk bestaande uit een aantal verdiepingen. Ook een aantal rondelen is ouder. Zo dateert de Weggetoren uit het midden van de vijftiende eeuw. De torens hadden zowel een militaire als bouwtechnische functie.

Vanaf de torens kon de vijand die de muur had weten te bereiken, worden beschoten. Daarnaast bezorgden ze als een soort stutten de stadmuur meer stabiliteit.

Aan de rivierzijde waren de muren dikker [90 cm] dan aan de landzijde [60 cm]. De hoogte bedroeg drie tot vier meter.

Hoe hoger men kwam hoe minder dik de muur werd. Aan de rivierzijde was zij aan de bovenzijde slecht 40 cm dik.

Dat aan de landzijde de muren minder dik waren, is niet zo vreemd. Een belangrijk verdedigingsmiddel was water. Bij het naderen van de vijand werd de omgeving blank gezet. Zo was in de zeventiende eeuw zowel bij de Enkpoort als de Venepoort een beer aangebracht. Deze opgemetselde muren met een dakvormige rollaag zorgden ervoor dat het water niet naar het Zwartewater kon wegstromen, maar zich aan de landzijde bleef ophopen. Hierdoor vormde zich hier een brede waterstrook, die dus weer een extra barrière vormde. Om te voorkomen dat de vijand de beer als een soort looppad zou benutten werden ze voorzien van een monnik [een torentje].

Nog altijd heet de haven bij het Diamantbolwerk de Beer.

Verdedigers

Met verdedigingswerken is men er niet. Men heeft ook verdedigers nodig. Militairen. In de middeleeuwen waren het de stadsburgers zelf die de verdediging op zich namen.

Daartoe werden alle mannen tussen de achttien en zestig jaar over rotcedulen verdeeld. Elk diende een stuk stadsmuur te verdedigen. Voor wapens diende men zelf te zorgen. In de zestiende eeuw namen professionals [huursoldaten] deze taak over. Dat betekende enige verlichting, maar als ze ingekwartierd werden, en vooral als het vijandelijke militairen waren, dan vormden ze een flinke last. Eind zestiende eeuw kreeg men te maken met Staatse en Engelse [van Leicester] troepen. Ze zorgden voor de nodige overlast. Bovendien moest de stad deze militairen ook onderhouden. En dat was een kostbare zaak.

Toen Van den Corput Hasselt in de Friese invloedsfeer bracht, speelden de bezettingslasten — zoals we zagen - hierbij een grote rol. In het verdrag met Friesland was immers bepaald dat dit gewest de kosten van de Friese in Hasselt gelegerde troepen voor zijn rekening zou nemen.

Met de overgang van Hasselt naar Friese zijde dreigde Overijssel echter wel het land van Vollenhove te verliezen. Sommige Friezen waren wel voorstanders van deze expansiepolitiek. Maar er speelde nog meer mee. In die tijd waren Steenwijk en Coevorden in Spaanse handen. En daarmee kreeg het noorden van het land met een voordurende Spaanse dreiging te maken. Na de herovering van Steenwijk nam de betekenis van het in handen hebben van Hasselt af. In 1590 deed Maurits een poging om Hasselt weer met Overijssel te verenigen. Hij bracht daartoe

Hasselt in 1622. Een topografische tekening waarbij Hasselt vanaf de overkant van het Zwartewater is getekend. De maker is P. Molijn. En de graveur A. van Scheijndel. Gezien de taakverdeling en de hoge kwaliteit van de prent kunnen we aannemen dat dit een betrouwbare weergave is. Eigenlijk is dit het oudst bekende rivieraanzicht van de stad. Kijken we naar de Veerpoort dan zien we de poortopening geflankeerd door twee torens. De linker heeft een dak.

Het Raamwerkpoortje, het Waterpoortje en het Van Galenpoortje [Schippersverdriet] zijn erop te zien. Verder is de Enkpoort zichtbaar. Ook de molen is herkenbaar in beeld gebracht. Kijken naar de toren en kerk dan valt het metselwerk met de gotische partijen op. De weergave is tamelijk gedetailleerd.

zelfs een bezoek aan de stad. Maar zijn poging liep toen op niets uit. Maar twee jaar later lukte het alsnog. De goede onderlinge verhoudingen tussen Willem Lodewijk en Maurits zullen daar aan zeker hebben bijgedragen. In 1593 werd het verdrag tussen Friesland en Hasselt onbonden. Voortaan zou de bezetting bestaan uit troepen die door andere gewesten betaald zouden worden. Dat bracht met zich mee dat de stad vanaf toen niet meer de lasten ervan behoefde te dragen. Integendeel zelfs; de aanwezigheid van militairen in Hasselt betekende versterking van de lokale economie. Nu brachten de militairen met hun bestedingen geld op. Op voormalige katholieke terreinen, zoals op de voormalige Heilige Stede, werden om hen onder te brengen soldatenhutten gebouwd.

Het garnizoen diende de stad, maar vooral de doorgang naar het noorden af te schermen. Hasselt maakte deel uit van een linie die de drie noordelijke gewesten diende te beschermen. De andere doorgang naar het noorden, de vesting Coevorden maakte er ook deel van uit. Tussen beide steden bevond

zich een uitgestrekt stuk veen. Voor vijandelijke legers was het onbegaanbaar en daardoor vormde het een zeer effectieve barrière. Alleen twee wegen doorkruisten het geheel. Beide werden door fortificaties bewaakt. Zo lag nabij de Lichtmis de Bisschopsschans, die de van Zwolle naar het noorden lopende weg diende te bewaken en nabij Avereest sinds 1628 de Ommerschans, die dezelfde functie vervulde in de weg Ommen – Meppel. De verveningsactiviteiten die in de loop van de zeventiende eeuw plaatsvonden onttrokken echter zo veel water aan de veenbarrière dat deze dreigde droog te vallen. Hierdoor zouden vijandelijke legers gemakkelijker naar het noorden kunnen doorsteken. In de beide Munsterse oorlogen werd die vrees ook deels bewaarheid. Vandaar dat na 1672 verdere verveningen werden verboden en men weer tot vernatting overging.

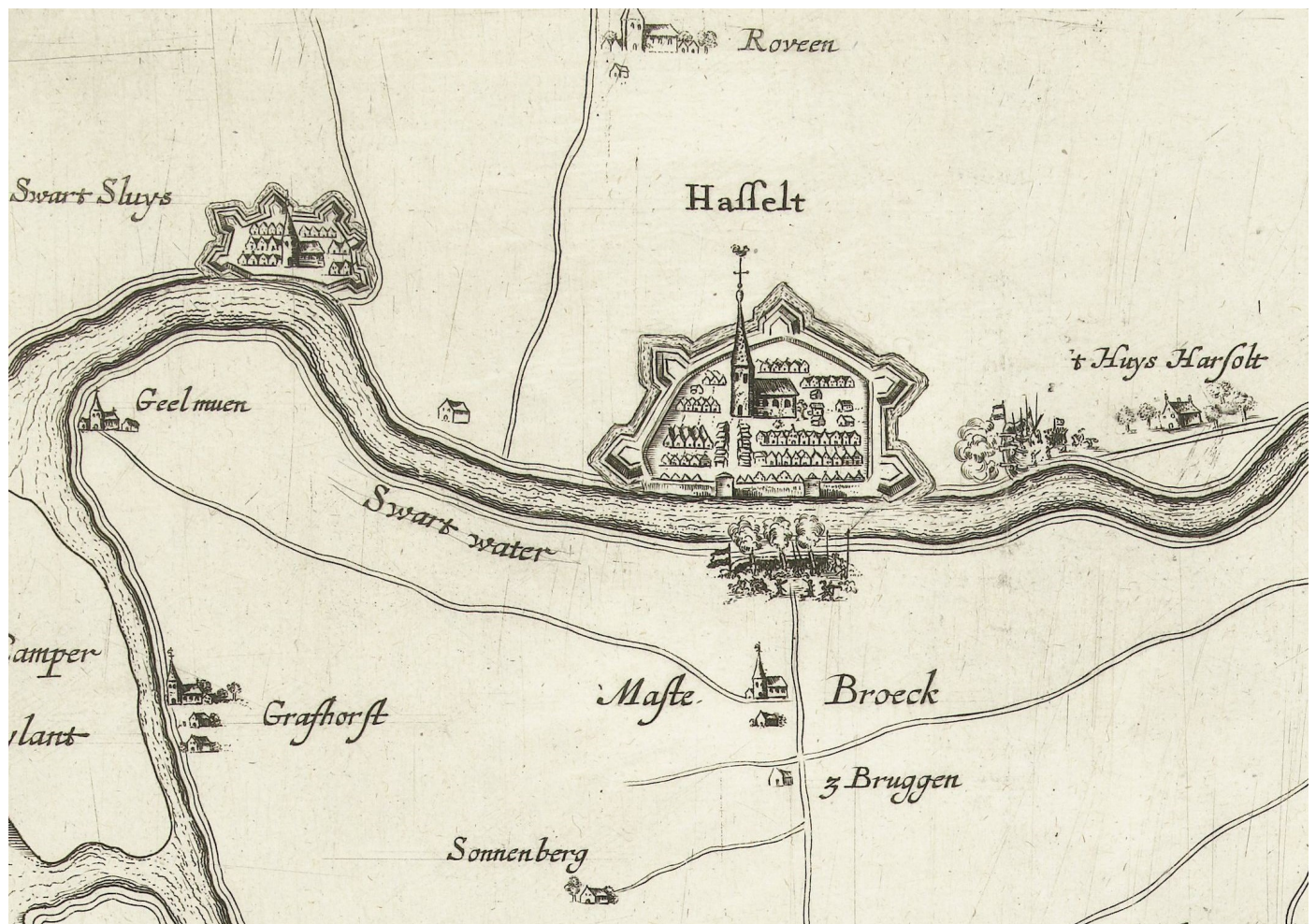
Dat de stad van strategisch belang was, bleek ook wel in

1622. Het in Hasselt ondergebrachte garnizoen kreeg orders zich naar Bergen op Zoom te verplaatsen om aan de belegeringen van die stad deel te nemen. In feite lag hierdoor de stad 'open' voor de vijand. De Haarlemmer burgerwacht kreeg daarom tot taak tijdelijk de verdediging van de stad op zich te nemen.

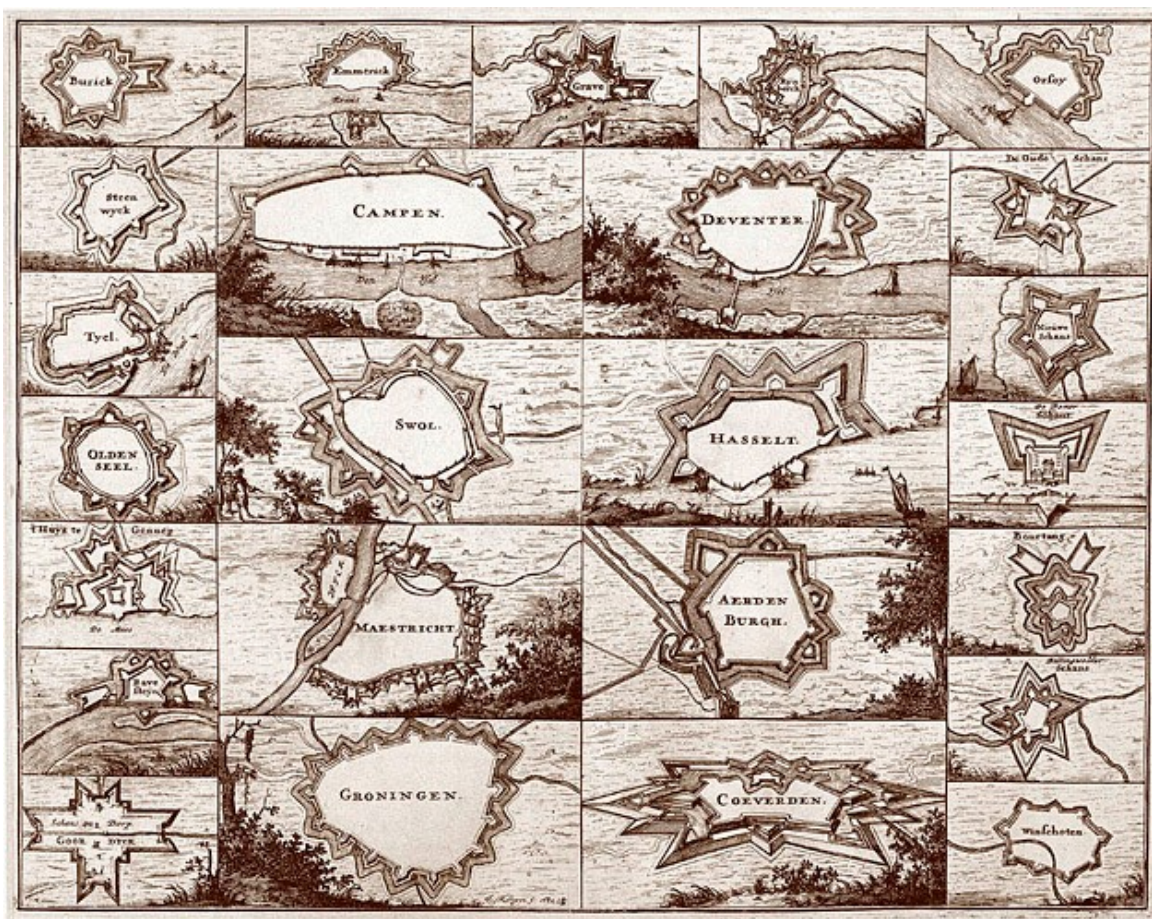
Hasselt beschikte zelf ook over een burgerwacht. Uit een uit 1655 daterend rotboekje blijkt dat de leiding berustte bij een hopman, bijgestaan door een luitenant en twee vaandrighs en verder bestond ze uit acht korporaalsschappen. In totaal ongeveer 250 man omvattend. In 1699 bestond ze uit drie compagnieën, één onder leiding van een kolonel met 87 manschappen en twee onder leiding van hopliden met respectievelijk 76 en 89 man. Samen dus 252 man.

Burgeroorlog

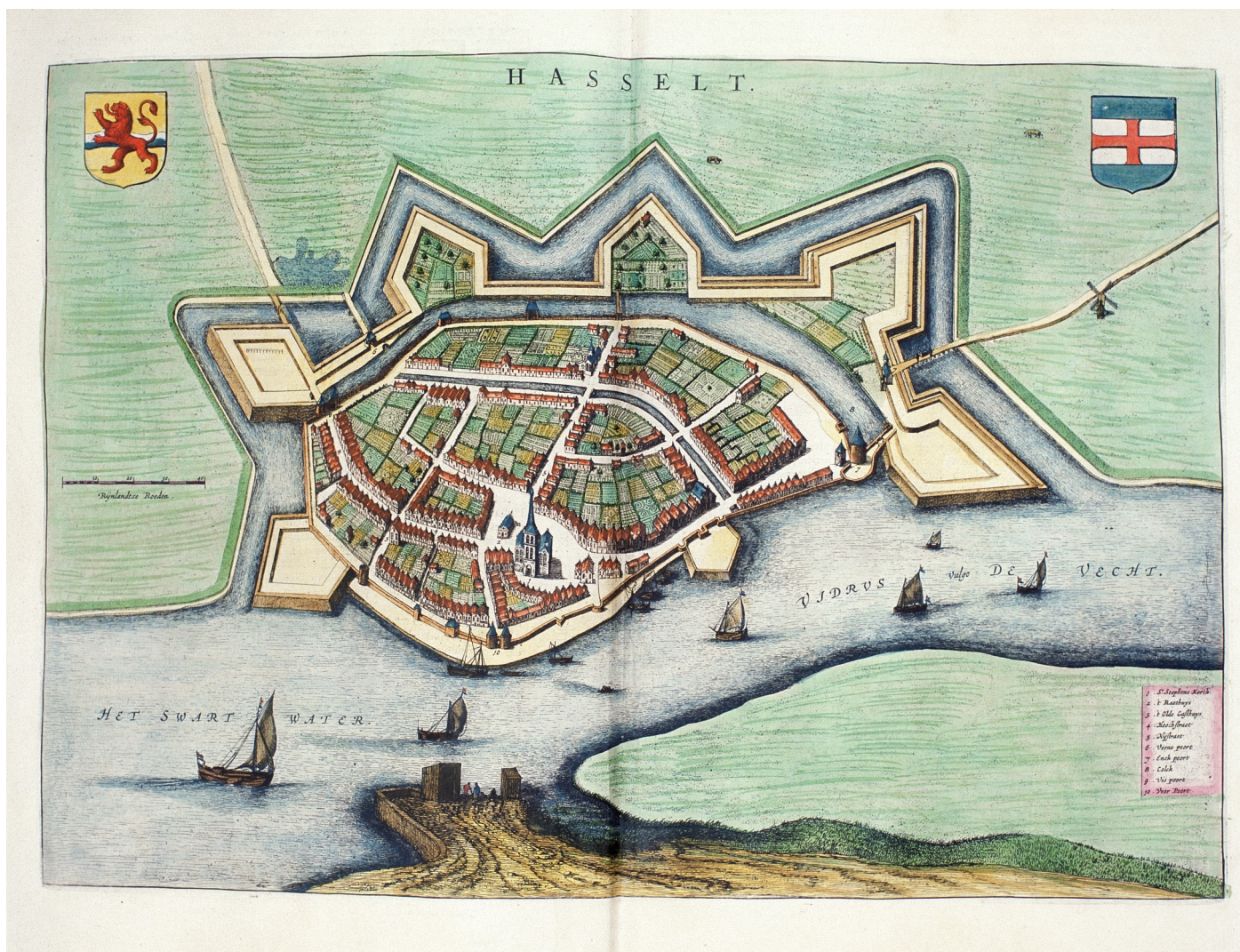
Het was de burgerwacht, bijgestaan door wat

Belegering van Hasselt in 1657.

Overzicht van de steden die zich al of niet gedwongen in 1672 hebben overgegeven aan de binnenvallende vijand. Hasselt is hier groot weergegeven en is dus als belangrijke stad aangemerkt.

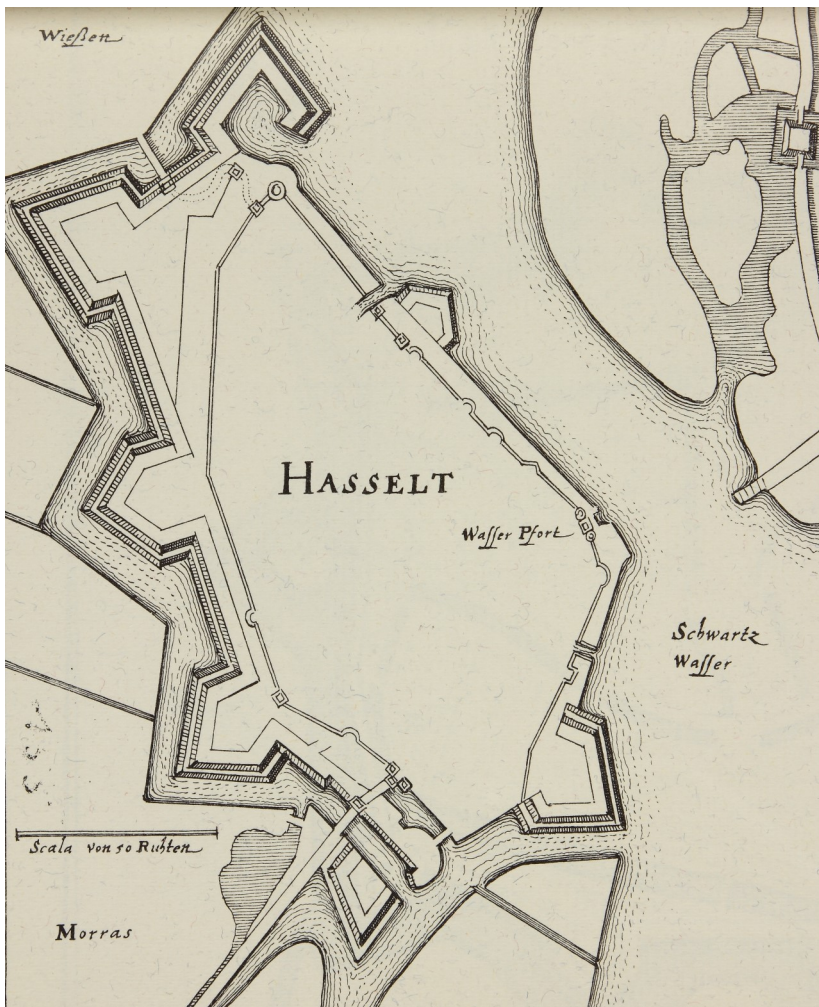

Hoe uiteindelijk de vestingwerken van Hasselt eruit gezien hebben is te zien op de kaart van Blaeu. Zoals de tekening van het aanzicht van de stad uit 1622 betrouwbaar mag worden geacht, is dat ook het geval met deze kaart. De kaarten van Joan Blaeu waren een begrip. Ze waren zeer gewild door hun kwaliteit en waarheidsgehalte. Zo is de voormalige Heilige Stede onbebouwd gelaten. Goed is te zien dat omstreeks 1650 een Enkpoort en een buiten Enkpoort kende. De poorten zijn echter alle wel weergegeven met een puntdak. Op de tekening van 1622 zien wij dat niet terug. Verder staan kerk, toren en raadhuis op een [te] groot marktplein. Daar staat tegenover dat onbebouwde delen ook hier als onbebouwd staan aangeduid. Het lijkt er dus op dat deze kaart op redelijk betrouwbare waarneming is gebaseerd.

ingehuurde krachten die in mei 1657 een belegering door Kampen en Zwolle diende af te slaan. In Overijssel woedde toen een burgeroorlog. Buiten medeweten van Deventer om hadden de beide andere hoofdsteden een nieuwe drost van Salland aangesteld. Hasselt en Steenwijk die bestuurlijk in Overijssel een ondergeschikte rol speelden, zagen hierin een kans om hun rechten uit te breiden. Zij zochten toenadering tot Deventer. De in Hasselt geïnde belastingen werden dan ook niet aan het Landschap

afgedragen (de meerderheid), maar aan de minderheid [= Deventer]. Dat veroorzaakte bij de meerderheid kwaad bloed. Een belegering was het gevolg. Beleggen is een ernstige zaak, maar het werd voor enkelen als een uitje beschouwd. De wat rijkere inwoners van Zwolle reden met hun gezin in hun karossen naar Hasselt om de belegering gade te slaan. Daarbij was de plek aan de overkant van het Zwartewater favoriet. Van die kant, tegenover de Veerpoort werd de stad door

de daar gelegerde troepen beschoten. Hier stonden vier grote stukken – elk getrokken door veertien paarden – opgesteld. Eén ervan werd door tegenvuur vanuit de stad het zwijgen opgelegd. Toch werden door de vijand in totaal 780 schoten afgevuurd. Om de Veersteeg te beschermen hadden men voor de poort een grote aarden wal opgeworpen. Een oude man en een jongen werden in het Houten Wambuis dodelijk getroffen. De weduwe van de grijsaard

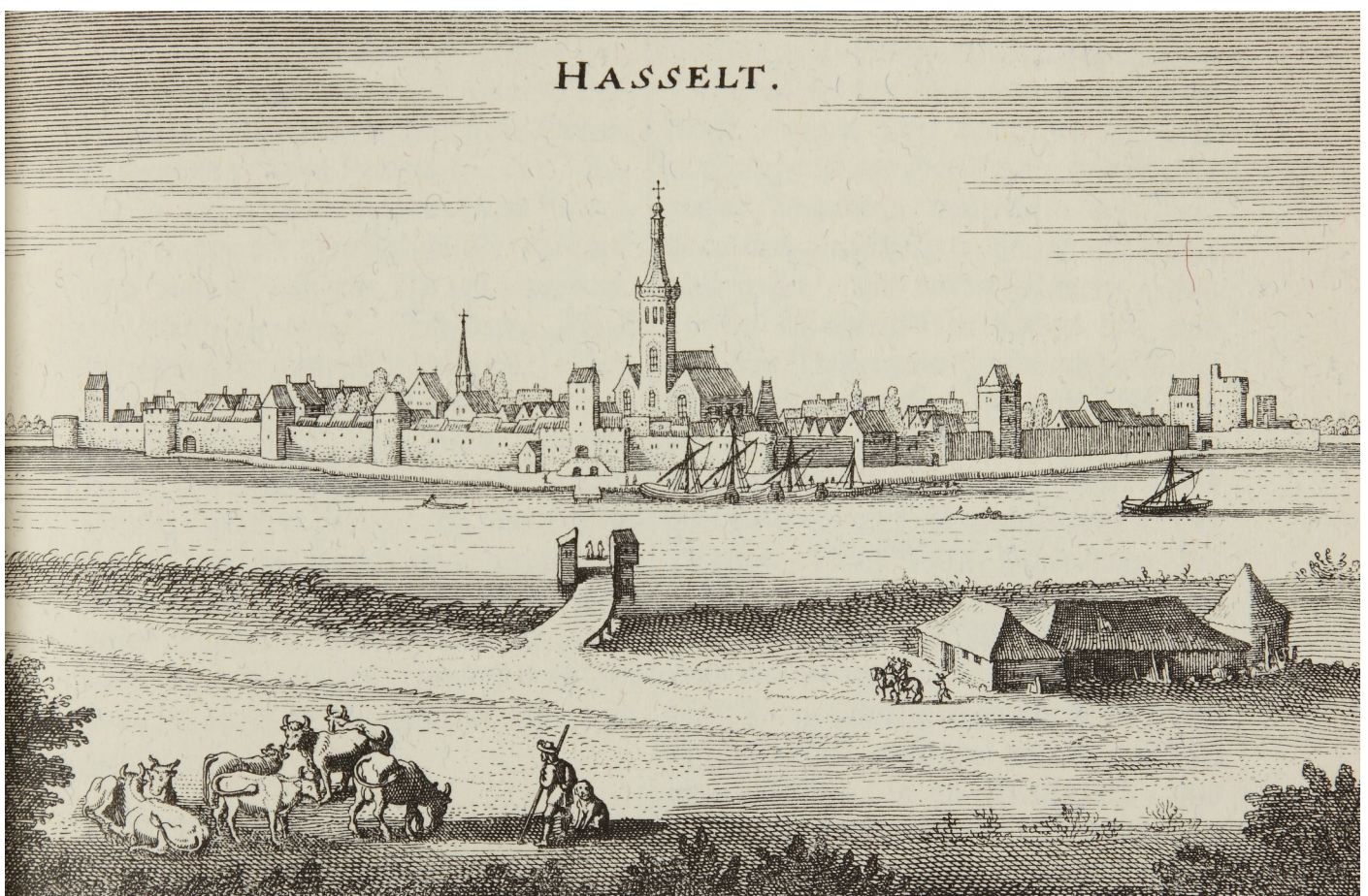
Deze plattegrond van de uit Frankfurt a d Main wonende Casper Merian geeft een wat schematisch beeld van de vesting Hasselt. Ook deze plaat is ca. 1650 gemaakt. Duidelijk zijn hierop de stadsmuren weergegeven. Ook op de situatie bij de Venepoort krijgen we hier goed zicht. Hier was dus ook sprake van een dubbele poort. Eén gelegen aan het eind van de Hoogstraat en één tussen de beide bolwerken in. Alleen het Diamantenbolwerk heeft wel een merkwaardige vorm meegekregen. Mogelijk ging de maker hier uit van de aanwezigheid van een haven.

In diezelfde tijd bracht Merian ook een serie stadsgezichten uit. Zo ook van Hasselt. Op die prent staan de poorten niet met een kegeldak, maar met een zadeldak afgebeeld. De prent moet op een ouder exemplaar gebaseerd zijn. Van bolwerken is nog geen sprake. De situatie die hier weergegeven is, is de situatie zoals die aan in het laatste kwart van de zestiende bestond. Een toegang tot de haven [huidige gracht] ontbreekt.

De Heilige Stede is echter niet meer te zien. De toren is minder gedetailleerd. In dat opzicht is tekening van Moulin correcter.

Je kunt hier betwijfelen of de maker ooit in Hasselt is geweest. Waarschijnlijk heeft hij zich gebaseerd op voorgangers, oude plattegronden en beschrijvingen van derden.

We hebben hier waarschijnlijk te maken met kopieergedrag. Roept wel de vraag op, welke plaat als voorbeeld heeft gediend.

Een in 1674 vervaardigde prent van Caspar Bouttats. De weergave is niet geheel betrouwbaar. Van de bastions is alleen die van Het Diamanten bolwerk getekend. De poorten hebben hier net als de prent van Merian zadeldaken. Verder lijkt de prent heel veel op die van Merian. De toren heeft echter een geheel andere spits. Opmerkelijk is hier de brug over het Zwartewater. Het lijkt erop dat zestiende eeuwse informatie een rol heeft gespeeld bij deze prent. De hier weergegeven situatie geeft dus eerder de toestand aan van voor 1600 dan die van 1674.

wiens hoofd van de romp was afgeschoten kreeg een vergoeding van 300 gulden voor het kopen van lijfrente.

Ook voor de Enkpoort lag een vijandelijk legertje. Na drie dagen gaf de stad zich over.

De schade aan gebouwen bedroeg 11.625 gulden [310.000 gulden in 2018]. De toren, kerk en het gasthuis evenals vele burgerhuizen waren aanzienlijk beschadigd. De beschoten stad werd de zondag erop door vele ramptoeristen bezocht. Ieder van hen wilde met eigen ogen wel eens aanschouwen wat kanonvuur kon aanrichten.

Ook de economie had schade ondervonden. Enige kooplieden taxeerden deze op 2.000 gulden. Het conflict eindigde na mediatie van Johan de Witt. Bij deze mediatie die in Den Haag plaatsvond, kregen de vertegenwoordigers van Hasselt Arnold Waterham, Joan Studich van Kemnade en Thijmen Telvoren te horen dat haar rechten bevestigd werden, maar dat van de zo verlangde uitbreiding geen sprake kon zijn. Wel werd afgesproken dat de aangerichte schade vergoed zou worden.

Munsterse oorlogen

De eerste Munsterse oorlog ging aan Hasselt voorbij. De tweede niet. De snel oprukkende troepen van de bisschop veroorzaakten paniek. Deventer, Zwolle en Kampen hadden zich zonder slag of stoot overgegeven. De over Hasselt terugtrekkende Ripperda trok al snel door naar het noorden. Het aanwezige garnizoen verliet in alle vroegte van de veertiende juni 1672 de stad. Diezelfde dag nog besloot Hasselt zich aan de Munsterse troepen zich over te geven. Verzet had geen zin. De 250 man tellende burgermacht zou tegen deze bisschoppelijke huurlegers geen enkele kans maken. Bovendien verkeerde de vesting in slechte

staat.

De Munsterse bezetting duurde drie jaar. Hasselt kwam verarmd uit deze oorlog te voorschijn. Het verval van de vestingwerken dat al in 1648 was ingezet, nam sindsdien alleen nog maar meer toe.

Patriottische woelingen

Een geluk was dat een eeuw lang de bevolking verder oorlogsgeweld bespaard bleef. Pas tijdens de patriottische woelingen werd die langdurige vrede wreed verstoord. In 1787 volgde namelijk opnieuw een belegering. En weer ging het om een binnenlandse

Andries Vermeulen maakte in de tweede helft van de achttiende eeuw deze prent. Ook hier kunnen we uitgaan van een redelijk betrouwbaar beeld. De maker heeft gestaan aan het begin van het jaagpad. Links wacht een jager met zijn paarden op klandizie.

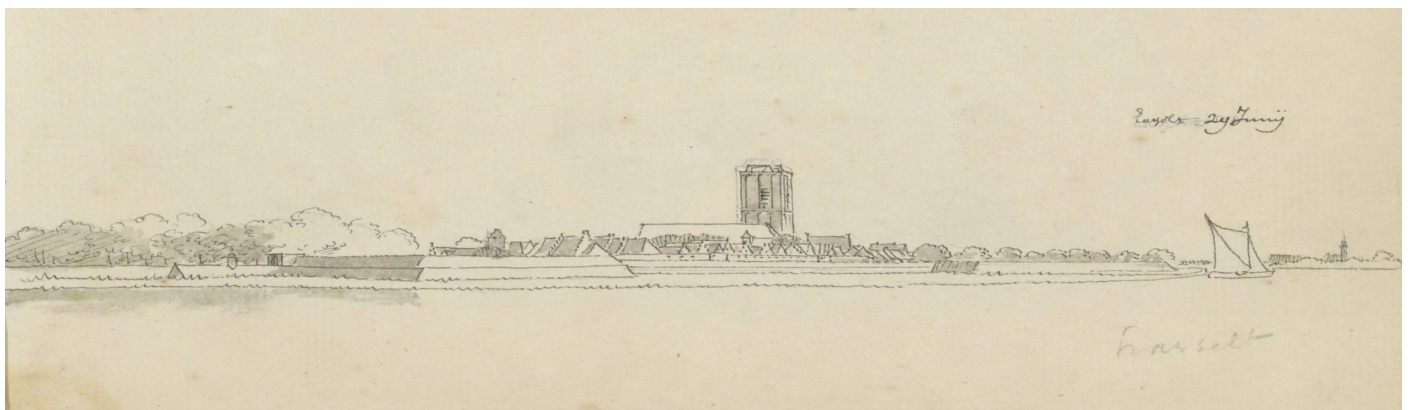

Andries Schoemaker verzamelde topografische prenten en kaarten. Deze komt uit de 'Schoemaker Atlas'. De prent heeft zichzelf of door een ander laten maken naar een voorbeeld uit 1595. Dat verklaart de weergave van de brug.

De eerder genoemde prent van Bouttat is zeer waarschijnlijk ook op hetzelfde [verloren gegane?] voorbeeld gebaseerd geweest.

In 1732 maakte Schoemaker samen met Cornelis Pronk en Haen een reis door het noorden van de Republiek. Tijdens deze reis werd onderstaande tekening gemaakt door Cornelis Pronk.

Hieronder de tekening van Cornelis Pronk uit 1732. Opvallend is de torenstomp. In 1725 is de toren door de bliksem getroffen en in brand gevlogen. Vanuit de richting van Zwartsluis varend zijn onderstaande bastions te zien.

Uit de Atlas van Andries Schoemaker [1732].

Tekening van Cornelis Pronk. Ook deze prent dateert - gezien de torenstomp - van na 1725.

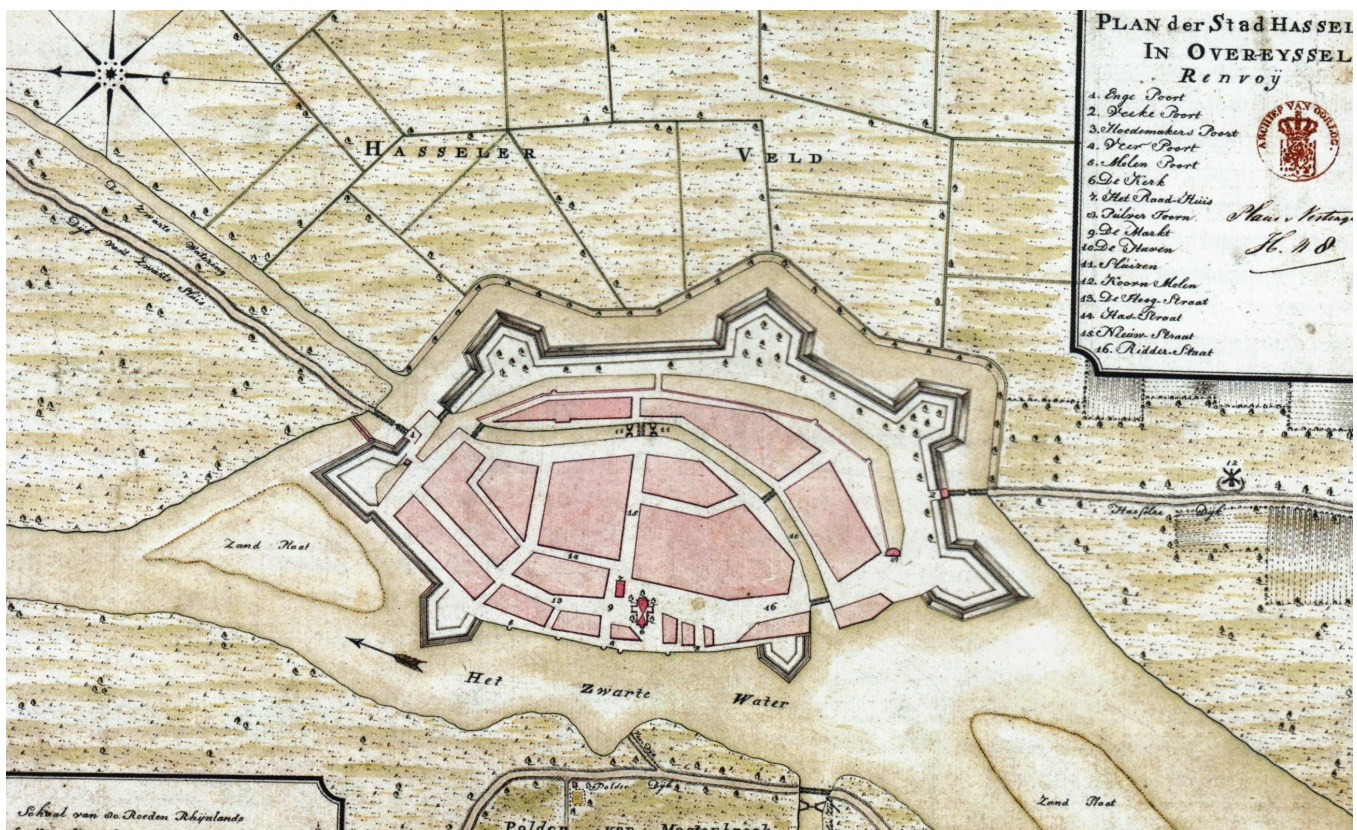
vijand. In het overwegend patriottisch gezinde Overijssel vormde Hasselt een oranjegezinde enclave. De stad voelde zich daardoor niet veilig en besloot vreemde

militairen in te nemen. Bovendien werd de bewapening op peil gebracht. De Staten eisten vertrek van deze soldaten. Toen deze eis niet ingewilligd werd, sloot een

Kamper uitlegger het Zwartewater af. Een detachement van het Vollenhoofse wapengenoerschap sloot de weg naar het noorden af. En in Genne gebeurde datzelfde door Zwolse

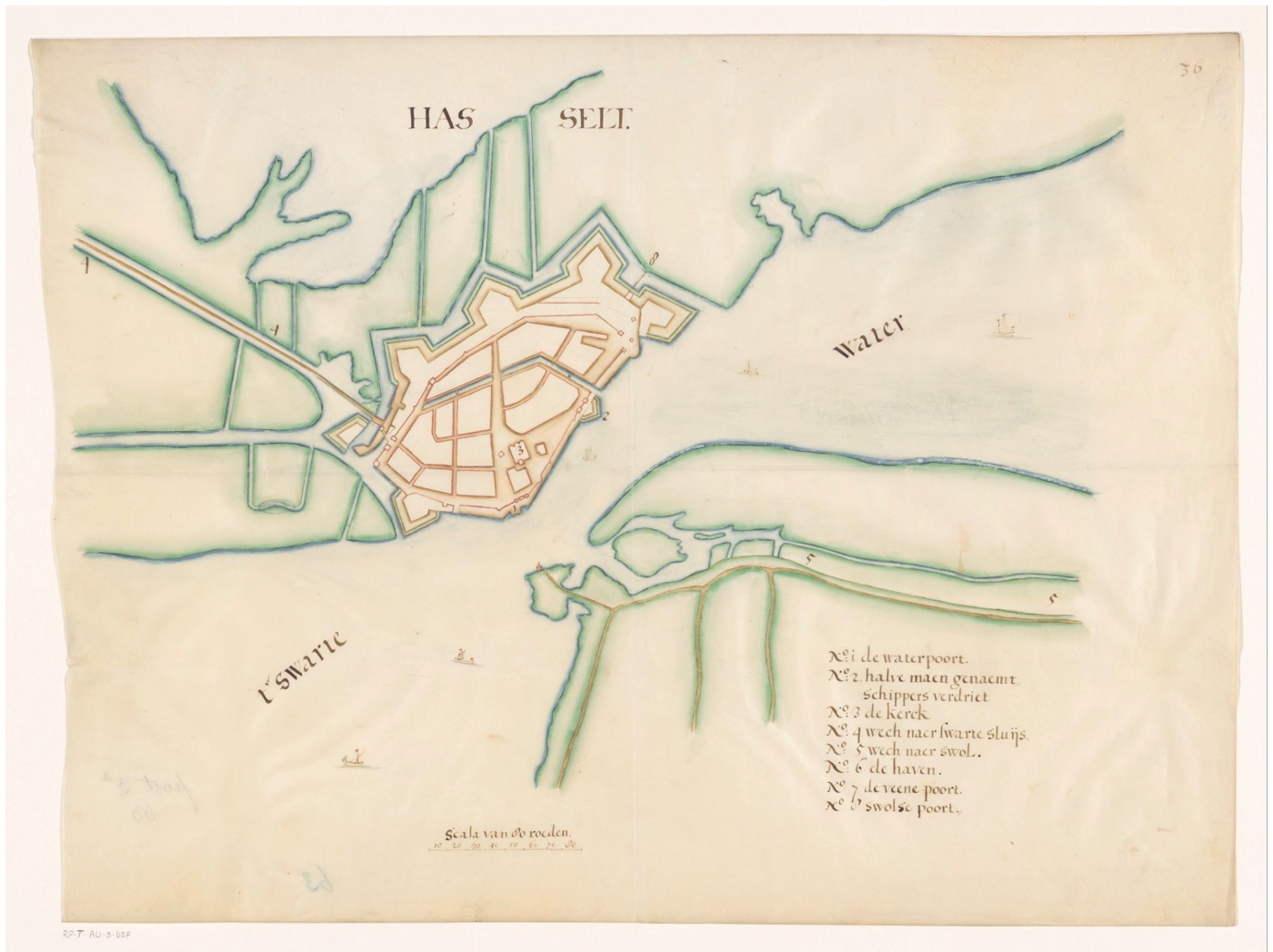
Eind achttiende eeuw [1780] werd deze prent gemaakt. De Veerpoort is goed te zien. De verdiepingen boven de ingang worden afgedekt door een zadeldak. Ook deze gravure mag als betrouwbaar worden geacht. De prent is vervaardigd door Dirk de Jong. De toren heeft na 1725 de hier afgebeelde en nog steeds bestaande spits gekregen.

patriotten. Voor de kust van Schokland hield een Amsterdamse kotter de wacht. Geheel ingesloten aanvaardde de stad op 6 juli 1787 de eisen van de Staten. Een Kamper vrijcorps haalde het wapenmagazijn leeg. Daarmee was de stad tandeloos en

machteloos gemaakt en was de weg vrij gemaakt voor allerlei patriottische pesterijen. Burgemeester Bode en secretaris Exalto d'Almaras hadden wijselijk genoeg de stad al verlaten. Zij werden

Bovenstaande plattegrond dateert uit de achttiende eeuw. De bastions zijn alle aangegeven. Evenals de drie hoofddoortten: de Veen-, de Enk- en de Veerpoort. Ook de kruittoren [pulvertoren] is hier ingetekend. Net zoals de sluizen. Deze bevonden zich midden in de stad. Ze hadden tot 1809 strategische betekenis. Hiermee kon namelijk het achterliggende omliggende land onder water worden gezet.

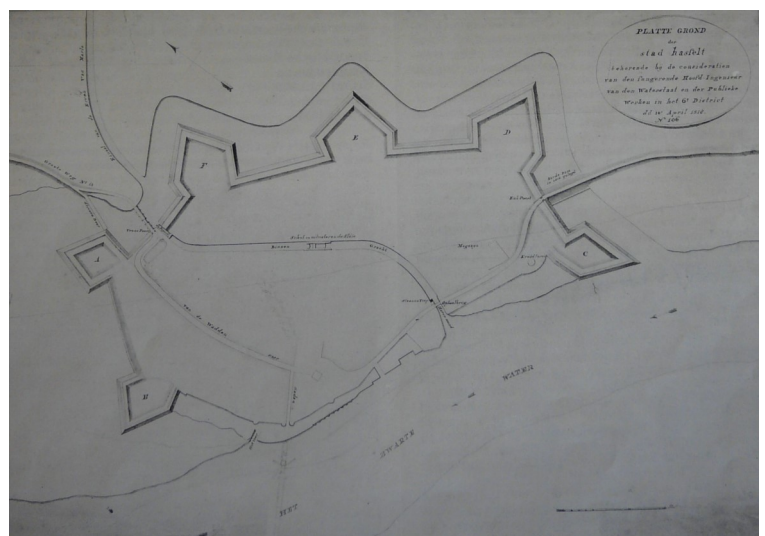
door de patriotten als grote aanstichters van het verzet gezien.

De komst van de Pruisen maakte in september van dat jaar een einde aan de patriottische invloed. Exalto d'Almaras kon terugkeren. De weinige uit Hasselt zelf aanwezige patriotten werd voor eeuwig van de keur en van stadsambten uitgesloten verklaard.

Lang duurde die uitsluiting overigens niet. Want acht jaar later keerden de kansen.

De komst van de Fransen ging in Hasselt gepaard met een vredige machtswisseling. Geweld was uitgebleven maar de economische last van de troepen was groot. Eerst had men last gehad van terugtrekkende Engelse, Hannoveraanse en Hessische

Hasselt in de achttiende eeuw. De Apothekersteeg staat hierop nog aangegeven.

Plattegrond van Hasselt uit 1818. De Dedemsvaart staat hierop al aangegeven. De drie hoofd stadspoorten zijn nog intact.

MINISTERIE VAN DEN WATERSTAAT.

Op vrijdag, den 18den october des jaars 1816, des middags ten 12 uren, zal, onder nadere approbatie van den Minister van den waterstaat en der publieke Werken, door den Gouverneur der provincie Overysfel, of by deszelfs absentie, door een der leden van de Gedeputeerde Staten en in byzyn van den fungerenden Ingenieur en Chef, in het provinciale 6de distrikt van den Waterstaat C. van der Meer, aan het Lokaal van het Gouvernement te Zwolle, worden aanbesteed.

Het leggen van een aarden dam, om den steenen Beer, in de graft, by den Nanten poort der stad Hasselt.

Deze aanbesteding zal geschieden by inschryving en opbod.

Het bestek, op hetwelk de bovengemelde aanbesteding zal plaats hebben zal, boven en behalven aan de Lokalen van het ministerie van den Waterstaat, in 's Gravenhage en te Brussel, en aan dat van het Gouvernement der provincie van Overysfel, te Zwolle, tot lezing liggen, in 's Gravenhage, in de voornaamste logementen, te Zwolle in het Munsterfche Posthuis; te Hasselt, in de Herderin, te Zwartsluis, in het Posthuis, te Vollenhove, in de Stadsberberg aan de Poort, te Kampen, in de Toelast, en te Blokzijl, in het Logement van de Weduwe Groen.

troepen.

Handig wist men het in Hasselt ondergebrachte Hessische hospitaal op bekwame wijze naar Oldenzaal door te sluizen.

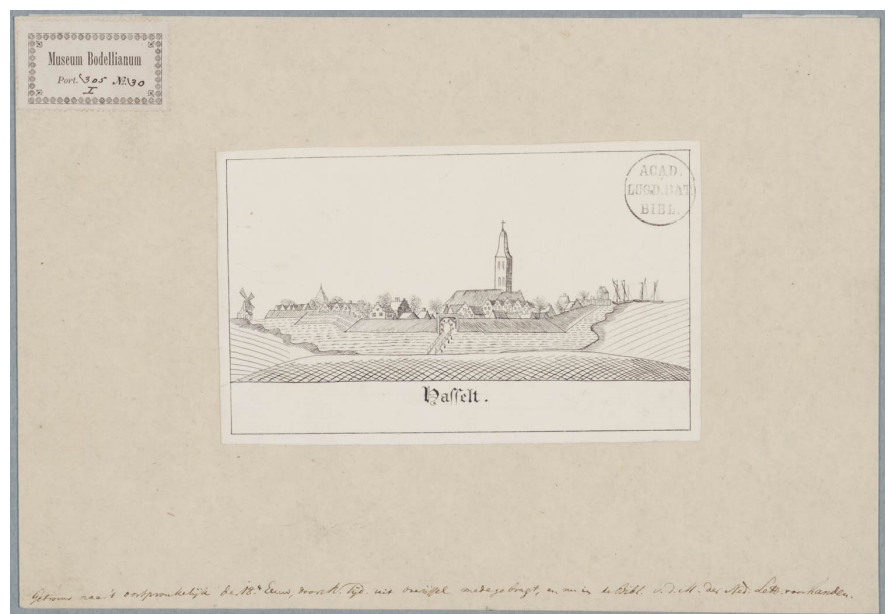
Daarna kwamen de Fransen. En wel in grote getalen. In totaal 1.100 soldaten moesten in de stad worden ondergebracht. Een aantal dat even groot was als de bevolking zelf. Ze moesten alle gevoed en gekleed worden. Een last die het financiële draagvlak van de stad te boven ging. De stadskas raakte helemaal uitgeput. Hasselt was daarin niet de enige. Ook andere steden troffen hetzelfde zware lot. Het Landschap kon niet bijspringen want dat had zelf hetzelfde probleem.

De Fransen bleven tot eind 1813. Op twaalf november van dat jaar kon de stad nieuwe troepen verwelkomen. Nu waren het enkele tientallen Kozakken.

Hasselt was sinds 1809 geen vestingstad meer. De poorten en

stadsmuren werden in de loop van de negentiende eeuw gesloopt. Zij hadden geen functie meer. De tijd waarin oorlogen werden gewonnen door steden te veroveren was

Op 10 mei 1940 werd door het Nederlandse leger de brug opgeblazen om het oprukken van de Duitsers te vertragen. Gevochten werd er niet. Vijf jaar later vloog de brug

geweest.

Het duurde meer dan 125 jaar voordat Hasselt wederom met oorlog te maken kreeg. Het was toen lang al niet meer de stad met grote strategische waarde.

opnieuw de lucht in. Nu door de terugtrekkende Duitsers. Een stuk van de nog aanwezige stadsmuren verdween erdoor eveneens.

Op 14 april 1945 werd Hasselt door de Canadezen bevrijd.

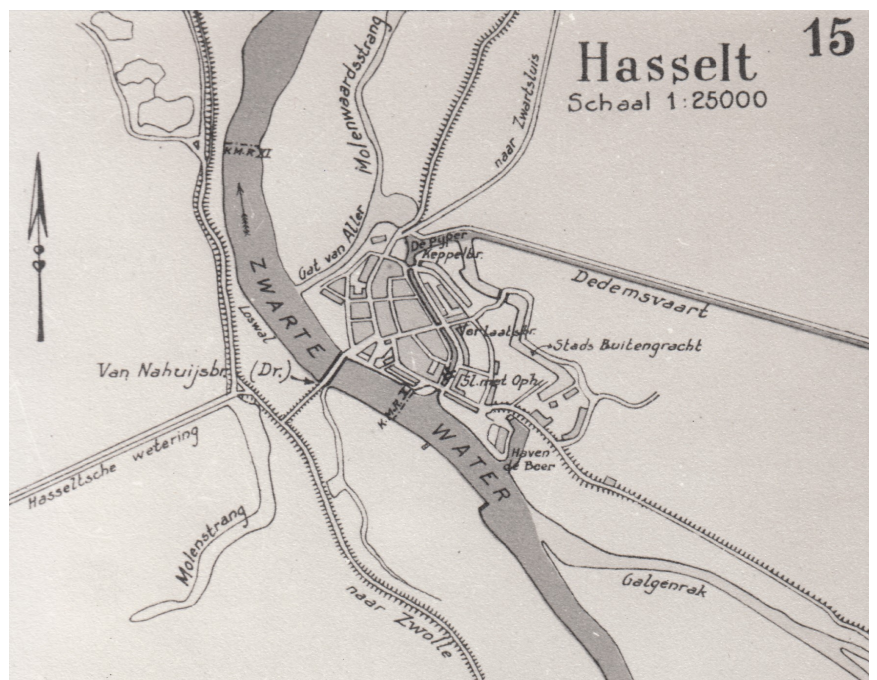

Hasselt in het tweede kwart van de negentiende eeuw [1827-1841]. In 1827 had de stad toestemming gekregen om op eigen kosten een brug over het Zwartewater te slaan. De plannen daartoe waren in het grootste geheim gemaakt. Te 'vroegtijdige publiciteit' werd schadelijk geacht. En geheel ongelijk kreeg men niet, want toen Zwolle lucht van de zaak kreeg, begon men ogenblikkelijk protest aan te tekenen. De actie van Zwolle was tevergeefs. De brug kwam er. Het werd een ophaalbrug, die begin veertiger jaren van de negentiende vervangen werd door een twee draaibruggen. [aanbesteed in 1841]. Dit om de doorgang van de in opkomst zijnde stoomboten mogelijk te maken. De Veerpoort is op deze prent al verdwenen en vervangen door twee pilaren.

Daarmee werd opnieuw een periode van langdurige vrede ingeluid.

Slotbeschouwing

In de middeleeuwen bood de ommuurde stad de inwoners veiligheid tegen gespuis en vijanden. Wie buiten de stad woonde stond bloot aan vele gevaren. In oorlogssituaties waren de plattelanders de eerste slachtoffers. De vijand had het echter vooral op steden voorzien. Daar viel het meeste te halen. Wie de stad in handen

Hasselt in 1867. Tekening van J. Kuijper.

Kadastrale kaart van 1832. De poorten staan hierop nog aangegeven. De brug over het Zwartewater niet. Dit is de eerste echt betrouwbare plattegrond van Hasselt. Ze werd gemaakt om belastingtechnische redenen. Elk pand, bewoner en eigenaar staat aangegeven en ook de hoeveelheid grond is precies opgemeten.

had, beheerste veelal ook het omliggende platteland.

In de Tachtigjarige Oorlog zien we dit ook terug.

Maurits richtte zich vooral op het veroveren van steden. Een echte veldslag vermeed hij. Totdat hij in 1600 gedwongen werd er een bij Nieuwpoort te voeren. Hij won. Maar het had ook anders kunnen aflopen.

Ook zijn opvolger Frederik Hendrik richtte zich op de steden. Het veroveren ervan werd zelfs tot een echte kunst verheven. Hij heeft er zijn naam stedewinger aan te danken.

Daar stond tegenover dat steden zich steeds meer

versterkten. Aan die versterkingen lag heel wat wiskunde ten grondslag en zo groeiden vele plaatsen tot echte vestingen uit. Had men in de middeleeuwen nog te maken met bescheiden schiettuig, in de zestiende eeuw kwam verdragend geschut in zwang. Muren werden met gemak in puin geschoten. De stadsverdediging diende daarop aangepast te worden. In Hasselt kreeg Adriaan Antonisz de taak de stad tot een echte vesting om te bouwen.

Naast zwaarder geschut werden in de achttiende eeuw de legers al maar groter. Oorlogen werden deels op het slagveld uitgevochten. De vestingsteden verloren daarbij

aan betekenis totdat na 1800 ze in feite overbodig werden. Hun plaats werden ingenomen door forten en linies. Voor Hasselt betekende dat ze in 1809 haar predikaat vestingstad verloor. Poorten en muren waren overbodig geworden. De sloop ervan kon beginnen.

Met het verdwijnen van de vestingwerken, groeiden de kleine steden en het platteland steeds meer naar elkaar toe. Het onderscheid viel steeds meer weg. Zo groeide Hasselt in de negentiende eeuw uit tot een echte plattelandsgemeente.

Prenten en kaarten

Wat de afbeeldingen betreft. De ene is betrouwbaarder dan de andere. Wat kaarten betreft is de kaart van Van Deventer voor de zestiende eeuw en die van Blaeu voor de zeventiende eeuw betrouwbaar. Vele kaarten erna zijn gebaseerd op die van Blaeu. Als plattegrond is de kadastrale kaart van 1832 het meest betrouwbaar.

Want dat moet gezegd worden veel kaarten en gravures zijn gebaseerd op werk van voorgangers. Zo kan een aanzicht

van Hasselt uit 1674 de toestand weergeven zoals die een eeuw eerder bestond.

Veel plaatmateriaal is gemaakt door personen, die zelf nooit in Hasselt zijn geweest. Het is dan ook riskant om bij de beschrijving van gebouwen uit te gaan van bestaand plaatmateriaal. Wat betreft het aanzicht van de stad zou die van 1595 betrouwbaar kunnen zijn, maar die is waarschijnlijk verloren gegaan, de prent van Molijn uit 1622 mag eveneens

betrouwbaar worden geacht en datzelfde kan worden gezegd van die van De Jong uit 1780.

De aanzichten van Vermeulen, Schoemaker, en Pronk zullen eveneens de toenmalige werkelijkheid hebben weergegeven, maar ze zijn te schetsmatig en te weinig gedetailleerd om conclusies aan te verbinden.